

OD OTUĐENOSTI DO OMLADINSKOG PARTIZANSTVA

Sistemska analiza istraživanja promene participativne kulture mladih u Srbiji

Ključne riječi

Biračke navike; mladi;
participativna kultura;
studentske blokade; Srbija.

Autor

Dr Bojan Vranić je vanredni
profesor Fakulteta političkih
nauka Univerziteta u
Beogradu, Srbija.

Korespondencija

bojan.vranic@fpn.bg.ac.rs

Oblast

Politička teorija

Rezime

Rad istražuje promene biračkih navika mladih i promene u stepenu participacije i političke mobilizacije. U studiji slučaja uzima se period između novembra 2024. godine i maja 2025. godine, koji su obeležile masovne studentske blokade univerziteta i organizovanja više socijalnih protesta. Cilj rada jeste da kroz sistematsku analizu dostupnih istraživanja stavova mladih rađenih u periodu od 2018. do 2024. godine identifikuje faktore koji su doveli do povećane participacije mladih u političkim aktivnostima. Rad pretpostavlja tezu da je studija slučaja Srbije važan socijalni momenat u kome se događa smena generacije političkih elita, od onih koje promovišu sigurnost kao dominantnu socijalnu vrednost ka onima koje promovišu pitanje dobro uređenog društva.

DOI

10.5937/politeia0-59169

Datum prijema članka

29.05.2025

Datum konačnog prihvatanja članka za objavljivanje

21.06.2025

UVOD

Glasanje je navika. Literatura prikuplja sve više empirijskih podataka koji potkrepljuju tezu da birači prolaze kroz proces političke socijalizacije koji oblikuje njihove navike da izađu na izbore ili apstiniraju (Blais, 2006; Cutts et al., 2009; Vranić, 2024). Jedan od primarnih pokazatelja validnosti teze jesu glasačke navike mladih koji ih nemaju i tek treba da ih steknu. Konsenzus je da birači koji su tek stekli biračko pravo ne izlaze na izbore, odnosno da izlaze u manjem broju nego što je prosečna izlaznost. Opravdanja se mogu naći iz različitih istraživačkih analiza, od toga da delanje mladih generacija zavisti od veština da naprave prioritete između političkih vrednosti koje stižu iz različitih izvora poput porodice, škole ili medija (Pacheco, 2008: 416), do toga da nema značajne razlike između vrednosti koje zastupaju etablirane elite i nove generacije, bar ne u meri u kojoj bi se mladi angažovali masovno oko promene sistema (Roberts, 2016: 58). Dalje, u literaturi takođe postoji konsenzus da „kako starimo, stepen participacije raste, mada postepeno opada u kasnim stadijuma života” (Pomante & Schraufnagel, 2014: 4).

Postoji eksplanatorni jaz između literature i prakse u pogledu promena biračkih preferencija mladih birača onda kada dolazi do tzv. generacijskih smena. Ovaj rad pretpostavlja dva razloga za postojanje jaza. *Prvi razlog* podrazumeva da generacijska smena jeste dovoljan ali ne i nužan uslov za promenu socijalnog kursa koje je društvo zauzelo u nekom prelomnom istorijskom trenutku, kao što je npr. u postkomunističkom svestu bio pad Berlinskog zida. Nove generacije mogu biti dovoljno socijalizovane u određenom kulturnom kontekstu da ne vide promene na polju političkih objekata koje bi ih motivisale da u većem broju participiraju u

politici. *Drugi razlog* je u tome što su generacijske smene dugotrajni procesi za koje je potrebno sačekati i nekoliko decenija da bi se moglo sa sigurnošću reći kako se politički kurs društva značajno promenio.

Politički događaji u Srbiji s kraja 2024. godine, inicirani i amplifikovani studentskim protestima, predstavljaju jednu od retkih savremenih studija slučaja kojom se mogu pratiti generacijske promene u glasačima navikama novih generacija. Generacija Z, posebno onaj deo kohorte čiji je početak srednjeg i visokog obrazovanja obeležila pandemija kovid 19 (rođeni aproksimativno između 2000. i 2004. godine), po svemu sudeći nosioci su studentskih protesta u Srbiji, koji su počeli 22. novembra 2024. godine, i nastavili se blokadom Fakulteta dramskih umetnosti u Beogradu (26. novembar 2024). Za kratko vreme, blokade su rezultirale domino efektom međusektorskog povezivanja nezadovoljstava (prosveta, zdravstvo, pravosuđe i mediji) te doveli do promene ponašanja ključnih političkih elita prema pitanju mladih, korupcije i političke odgovornosti. Iz tog sažetog konteksta, postavlja se i istraživačko pitanje ovog rada: Kako premostiti jaz između postojećih istraživanja koja šablonski prikazuju generaciju Z kao nezainteresovanu, otuđenu i neretko autoritarnu te empirijskih pokazatelja koji ukazuju na visok stepen participacije, solidarnosti i orijentacije ka radikalnim formama demokratije?

Cilj rada jeste da metodom sistematske analize literature (Višić, 2022) postojećih istraživanja o političkim preferencijama mladih u Srbiji u periodu između 2018. i 2024. godine ispita genezu promene u participaciji mladih prilikom rešavanja društvenih pitanja. Osnovna pretpostavka jeste da su se tendencije ka masovnoj participaciji mladih razvijale u periodu kovid 19 pandemije i u naredne 4 godine, odnosno da se u tom peri-

odu odvijala „pozadinska” ili „tiha” sekundarna politička socijalizacija mladih, ali da su te promene prošle ispod radara tumačenja istraživanja koja su bila usmerena na potvrđivanje već postojećih teorija o otuđenosti mladih od politike. U prvom delu rada analiziraju se postojeći argumenti o političkom ponašanju mladih, s naglaskom na literaturu koja se bavi izbornom izlaznošću. Rad će uzeti izlaznost na izbore kao osnovnu kategoriju pomoću koje se meri zainteresovanost mladih za participaciju, ali i povezati je sa alternativnim oblicima participacije, poput protesta, potpisivanja peticija, volontiranja i građanske neposlušnosti. Drugi deo rada pružiće kratak opis konteksta studentskih protesta u Srbiji s kraja 2024. godine, iz kojeg će se dedukovati pitanja koja dodatno preciziraju istraživački problem saznanog jaza. Treći deo rada jeste sistematska analiza postojećih istraživanja o ponašanju mladih u Srbiji u periodu 2018-2024, nakon čega se prelazi na diskusiju gde se izlažu problemi koji stvaraju jaz u literaturi.

1. MLADI (NE) IZLAZE ZA IZBORE

Iako postoji uvreženo mišljenje da mladi ne izlaze na izbore, pregled tradicionalne literature ukazuje da nema dovoljno istraživanja o biračkim preferencijama mladih. Komparativno znanje koje imamo na ovu temu može se podeliti na dva pristupa. Prema prvom, participacija mladih uopšte, a posebno izborna participacija, direktno je povezana sa primarnom socijalizacijom, pre svega uticajima porodice, tj. „transferom” učenja (Vasović 2007; Pacheco, 2008). Izveštaj koji su priredili Verba i saradnici pokazuje da je, slično kvalitetu demokratije, veza između izborne socijalizacije mladih i nivoa obrazovanja uže porodice u direktnoj korelaciji (Verba et al., 2003: 3). Porodice čiji su članovi visoko-

obrazovani imaju veće mogućnosti da „neguju participaciju: resursima, motivacijom, i položajem u mrežama za regrutovanje” (Verba et al., 2003, 6). Važno je podvući da takav pristup ne tvrdi kako roditelji sa završenim fakultetom više razgovaraju sa svojom decom o politici, niti da je garantovan efekat onoga što prateći Džefrija Goldfarba možemo nazvati „demokratijom za kuhinjskim stolom” (Goldfarb, 2012: 60). Umesto toga, akcenat je na *obrazovanju*, odnosno na tome da će deca roditelja koji su visokoobrazovani sa velikim stepenom verovatnoće nastaviti tu porodičnu tradiciju, usled povoljnijeg socioekonomskog položaja: „Ipak, u svakom slučaju, obrazovanje je daleko jači prediktor nego što su politički stimulansi kod kuće” (Verba et al. 2003: 15). Autori zaključuju da dok obrazovanje utiče na izvesnost participacije, kućno vaspitanje određuje njen tip (Ibidem: 18). Drugim rečima, da li će neko izaći na izbore ili ne, stvar je obrazovanja, dok je pitanje za koga će glasati, hoće li izborne rezultate prihvatiti, da li je spreman da protestuje, potpisuje peticije, piše pisma zvaničnicima, više rezultat porodičnog vaspitanja.

U istraživanju sprovedenom u Sjedinjenim Državama sa podacima preuzetim iz izbora održanih u periodu 1988-2000. godina, testirana je hipoteza da primarna (porodična) socijalizacija ima najviše uticaja na izlaznost mladih na izbora (Pacheco, 2008). Iako je statistički model potvrdio hipoteze Verbe i saradnika, takođe je pokazao da postoji tek posredni uticaj socioekonomskog položaja porodice na izlaznost mladih. Kako bi istraživanje dodatno testiralo hipotezu, preuzeti su podaci koji govore o političkoj kompetitivnosti na državnom i lokalnom nivou. Ispostavilo se da kompetitivnost partija i pokreta na lokalnom nivou ima statistički značajan uticaj na izlaznost mladih na izbore, odnosno „da opadanje izlaznosti

mladih glasača može biti delom pripisano i smanjenju izborne kompetitivnosti na lokalnom nivou” (Pacheco, 2008: 431). Takvi rezultati ne začuđuju kada se ukrste sa sada već ustaljenim modelom razvoja političke ličnosti adolescenata, prema kojem glasači bliži punoletstvu ne mogu u potpunosti da se identifikuju sa apstraktnim političkim pojmovima, poput ideoloških klastera (Converse 1971; Podunavac 2008: 98). Lokalni nivo političkog takmičenja omogućuje mladima da neposredno prepoznaju probleme u lokalnoj zajednici koji ih mogu dovoljno motivisati da izađu na izbore.

Drugi pristup jeste da socijalno-ekonomski kontekst bitno menja stepen učešća mladih, te što se više približavaju kohorti srednje generacije, to stepen participacije raste (Pomante & Schraufnagel, 2014: 4). Drugačije rečeno, što se mladi više približavaju godinama života u kojima teže stabilnosti i sigurnosti (usled osnivanja ili proširenja porodice, velikih investicija poput kupovine stana, itd.), to im je više stalo kakve će se javne politike donositi, a izbori se vide kao politički prostor u kome se može direktno uticati na političke aktere. Sada već postoji značajna „empirijska evidencija... da dominantan sistem vrednosti jednog društva u velikoj meri zavisi od, pre svega ekonomskog, razvoja” (Pavlović, 2007: 41). Tako, tranziciona literatura često navodi da stepen participacije mladih zavisi od toga da li pripadaju slojevima „tranzicionih dobitnika” ili „tranzicionih gubitnika” (Manić, 2017). Prema toj podeli, prvi sloj se više okreće onome što Inglehart naziva postmaterijalnim vrednostima, dok su drugi prevezani za „ekonomiju preživljavanja” (Manić, 2017: 71), karakterističnu za materijalne vrednosti. Postkomunistička društva naročito su pogodna za ispitivanje takvih teza. Zoran Pavlović (2007) zaključuje da prikupljeni podaci iz *Svetske studije vrednosti* 2001.

godine dele Evropu na dva vrednosna bloka: u prvi spadaju postkomunističke zemlje sa nekritičkim odnosom prema tradicionalnim autoritetima kao i „preferiranje marljivosti i odgovornosti”, dok drugu grupu čini ostatak Evrope (uz dodatak S. Makedonije i Bosne i Hercegovine) koja kao najveću vrednost promoviše odgovornost pojedinca.

Pored toga, u poglavlju knjige *Eastern European Youth Cultures in a Global Context* iz 2016. godine Ken Roberts (2016: 58) tvrdi da se mi nalazimo u razdoblju kada su ključni glasači generacije koje su svoju političku socijalizaciju gradile u periodu tranzicije nakon pada Berlinskog zida (generacije koje sada imaju između 30 i 49 godina). Glasačke navike takvih birača bitno su određene potrebom za ekonomskom sigurnošću, čije je odsustvo obeležilo njihovu ranu mladost tokom 90-ih godina. Stoga Roberts (2016: 59) zaključuje da dok ne dođe do smene generacija, „mladi ljudi i političari njihovih država neće se fundamentalno razilaziti oko pravca u kojem zemlje treba da idu.”

Tradicionalna istraživanja izbornog ponašanja bitno su oblikovana teorijskim nalazima koji se u literaturi često zovu generacijska hipoteza i hipoteza životnog ciklusa (Vranić, Vuković i Kecmanović 2018). Trendovi u literaturi izbornog ponašanja zaobilaze egzogene faktore (primarna socijalizacija i socioekonomski status) kao primarne i fokus stavljaju na preferencije mladih birača prema političkim odnosima i objektima, na tzv. „*princip skorašnjosti*... tumačenje konkretnih političkih izbora, tj. stavova i mnjenja u odnosu na aktuelna društvena pitanja” (Vasović, 2007: 256) Bihevioralni zaokret fokusira istraživanja na (de)motivaciju mladih da izađu na izbore, posebno u periodu ranog punoletstva. Jedno od objašnjenja stepena mobilizacije dolazi iz ugla troškova i benefita: prvi izlazak na izbore za mladu osobu uvek se čini

preuveličano komplikovan, od nepoznavanja izbornih procedura, do kognitivnog deficita kada su u pitanju informacije o razlikama među partijama, i konačno, povećanog rizika od fatalne greške pri glasanju (Bogart et al., 2008: 541). Drugo moguće objašnjenje dolazi iz ugla Patnamove teorije socijalnog kapitala, odnosno njegovog odsustva: mladi glasači nemaju neposredno poverenje u političke partije, već ga grade posredno, kroz generacijsku interakciju sa istomišljenicima (Ibid.). Nedostatak socijalnog kapitala posebno se sporo gradi u onim društvima gde nema slobodnog i otvorenog političkog takmičenja, niti podsticaja za mlade da učestvuju u političkim debatama. Istraživanje sprovedeno početkom 2000-ih u 29 škola u Merilendu (SAD), pokazalo je da je „političko takmičenje u pozitivnoj relaciji sa političkom efikasnošću mladih glasača, njihovim političkim interesom, političkim debatama, političkim znanjem i namerama da glasaju” (Pacheco, 2008: 417). Drugim rečima, tamo gde ne postoji participativna kultura, glasačke preferencije mladih biće bliže pasivnosti ili lojalnosti, nego osporavanju i takmičenju.

Konačno, postavlja se pitanje da li na izlaznost mladih utiče generacijski jaz između kandidata na izborima i samih glasača? Odnosno, da li će mladi pre izaći i glasati za kandidate bliže njihovim godinama? U eksperimentu koji su sprovedli Pomate i Šrofnagel i kojim je obuhvaćen uzorak mladih na koledžima u SAD sagledan je statistički relevantan nivo uticaja na izlaznost mladih na izbore, kroz ukrštanje generacijskog jaza sa tradicionalnim izbornim prediktorima: razlika u godinama između birača i kandidata, nezaposlenost u mesecu istraživanja, biračke procedure (Pomate & Schraufnagel 2014, 14-15). Eksperiment je pokazao da jedna godina manje u razlici između godina mladog birača i godina kandidata povećava izlaznost

0.10%, ali samo onda kada mladi birači mogu da ukrste informacije koje dobijaju između starijih i mladih kandidata. Autori daju sledeći koristan zaključak: „Najdirektnije, analiza četiri trke za Senat sa kandidatom mlađim od 35 godina otkriva da mladi Amerikanci glasaju u većem broju ili sličnije kao ostali Amerikanci. U sistematskom multivarijantnom testu razlike u godinama saznajemo da je povezana sa većim učešćem mladih birača, iako samo onda kada postoji određeni nivo izborne konkurencije. Takođe možemo premetiti da oktobarska stopa nezaposlenosti i zakoni o registraciji birača istog dana, u proseku, utiču na učešće mladih birača u američkim državama na statistički i suštinski važan način” (Ibid: 16).

Literatura koja se bavi izbornim ponašanjem mladih sugerise tri zaključka o razvoju političke participacije u mladosti i dalje konzistentnosti tokom srednje dobi:

- 1) Porodične vrednosti imaju tek posredni uticaj na samu političku participaciju, iako postoji pozitivan odnos između motivacije participacije i dostupnosti socioekonomskih resursa koje porodica u startu omogućava;
- 2) Unutargeneracijska socijalizacija (mladi koji uče mlade) mnogo je jači agens političke socijalizacije nego što je to porodica, odnosno drugi vidovi primarne socijalizacije.
- 3) Mladi glasači pre će se uključiti u politiku ukoliko je lokalna politička kompeticija jaka.

U nastavku rada proverava se koliko se globalni zaključci o izbornoj socijalizaciji poklapaju sa kontekstom studentskih protesta u Srbiji, započetih u novembru 2024. godine, ali i gde su trenutna istraživanja o vrednostima i stavovima mladih u Srbiji u odnosu na globalne trendove u istraživanju

političkog ponašanja.

2. KONTEKST BLOKADA U SRBIJI: STUDENTI KOJI NISU ŽELELI DA UČE TRADICIONALNO

Studentski protesti podstaknuti su tragedijom koja je uzrokovana padom nastrešnice na ulazu u železničku stanicu u Novom Sadu 1. novembra 2024. godine, kada je poginulo 16 ljudi. Rekonstruisana zgrada železničke stanice otvorena je 5. jula 2024. godine, kao deo projekta modernizacije pruge Beograd–Subotica. Vladajuća koalicija oko Srpske napredne stranke (SNS) inicijalno je tvrdila da nadstrešnica nije rekonstruisana, ali je ubrzo ministar građevinarstva i infrastrukture Goran Vesić podneo ostavku, kao i Tomislav Momirović, ministar trgovine i turizma, te direktorka Infrastrukture železnice Jelena Tanasković. Protiv Gorana Vesića i Jelene Tanasković podignuta je optužnica nadležnog tužilaštva.

Nakon inicijalnog šoka, političke partije i pokreti opozicije pozvali su na protest u Novom Sadu 5. 11. 2024. godine u okviru kasnije nazvane akcije „Zastani Srbijo”, na kome se prema procenama Arhiva javnih skupova okupilo oko 22 000 građana (Arhiv 2024). Ključna poruka protesta je „korupcija ubija” i „krvave ruke”, čime su opozicione partije promovisale politički narativ prema kojem pad nadstrešnice nije posledica greške u projektovanju i izvođenju radova, već posledica političke korupcije, čime se odgovornost direktno prebacuje na vlast, posebno na koaliciju oko SNS-a. Protest se završio masovnim neredima, uništavanjem gradske imovine i hapšenjem izgređenika. Vlast je za izgrede optužila opoziciju, dok je opozicija tvrdila da se radi o „ubačenim elementima” s ciljem da se diskredituju legitimni građanski zahtevi.

Takav scenario nije izuzetak već pravilo u Srbiji od 2020. godine, i to od prvog masovnog protesta protiv rudarenja litijuma, kada je građanski pokret „Kreni promeni” uveo metod direktne akcije u protestne aktivnosti blokirajući ključne saobraćajnice u Beogradu i nekim gradovima u Srbiji. Glavni protesti koji su se odvijali u periodu 2016–2019. godine (protest protiv Beograda na vodi i 1 od 5 miliona), bili su tradicionalniji po karakteru, uglavnom obuhvatajući šetnje građana i različite performanse i performativne akcije. Ipak, ti protesti nisu uspeali da postignu značajnu masovnost, pa je do studentskih blokada važila opšta ocena da su građani, a posebno „mladi ljudi vrlo pasivni” (Marković, 2025).

Uvođenje metoda direktne akcije i samim tim radikalizacija aktivnosti podudara se sa padom kvaliteta demokratije u Srbiji. Prema izveštajima *Nations in Transit*, Srbija je tokom 2019. godine klasifikovana kao hibridni režim, sa tendencijom pada političkih sloboda do danas (Freedom House, 2025). Poseban problem jeste netransparentnost vlasti pri donošenju političkih odluka i zakona, isključivanje javnosti i neretka demonizacija opozicije u tabloidima. Samim tim, politički kontekst je takav da je stepen poverenja u grane vlasti i generalno u javne institucije jako nizak, pa je narativ o korupciji mogao relativno lako da se pretvori u agens snažne političke mobilizacije opozicionih birača. Istovremeno, popularnost SNS-a raste. Preciznije, na izborima 2023. godine, koalicija SNS-a i Socijalističke partije Srbije (SPS) dobila je oko 2.030.000 glasova (RIK, 2025), što je verovatno mobilizacijski maksimum opredeljenih birača. Sve to daje sliku polarizovanog političkog društva Srbije, koje je prevazišlo stare ideološko-konceptualne podele na prvu i drugu Srbiju te prešlo u fazu masovnog partizanstva birača, koji su spremni da ulože energiju kako bi porazili drugu stranu.

U protestima od 2020. godine pa do 1. 11. 2024. uloga mladih nije se posebno isticala, iako je nesporno da su birači ispod 30 godina takođe učestvovali u protestnim aktivnostima. U medijima su se mladi kao grupa predstavljali stereotipno i negativno, kao oni koji su otuđeni, nezainteresovani za politiku, apatični, u kontekstu „odliva mozgova”, a neretko i sa izraženim elementima autoritarne ličnosti (Danas, 2020; Mašina, 2023). Tek nakon pada nastrešnice, počinje intenzivno angažovanje mladih u javnom prostoru. Ključna karakteristika bunta jeste organski karakter protesta, gde je osnovni indikator nestranačko organizovanje i ograđivanje od etabliranih političkih elita.

Studentski protesti počinju nakon što su studenti Fakulteta dramskih umetnosti (Univerzitet umetnosti u Beogradu) blokirali Bulevar umetnosti u Beogradu 22. novembra 2024. godine. Tokom blokade više funkcionera Srpske napredne stranke fizički je napalo studente i profesore FDU. Nakon sukoba studenti su se povukli i blokirali prostorije FDU, što je podrazumevalo obustavu nastave. Ubrzo, blokade su se u znak solidarnosti proširile i na Univerzitet u Novom Sadu, a potom i na većinu fakulteta Univerziteta u Beogradu, zatim na Univerzitate u Nišu, Kragujevcu, Novom Pazaru, dok su u nekom periodu i privatni univerziteti poput Uniona, te fakulteti poput FEFA i RAF-a podržali studentski bunt. Radi lakšeg upravljanja i koordinacije studenti su se organizovali u studentske plenuma, deliberativne platforme u kojima se odluke o studentskim aktivnosti donose direktnom raspravom i neposrednim odlučivanjem. Kasnije, plenumski način odlučivanja proširio se i na građane mesnih samouprava, koji su se okupljali na zborovima radi toga da se „postave osnove nove participativne političke kulture usmerene ka negovanju većeg stepena direktnog građanskog učešća i uticaja na

donošenje odluka” (Rennick et al. 2025: 15). Plenumi su vaninstitucionalni oblici odlučivanja budući da Zakon o visokom obrazovanju i Zakon o studentskom organizovanju ne poznaju formu plenuma, već samo studentskog parlamenta. S druge strane, Zakon o lokalnoj samoupravi u članu 69 poznaje zbor kao način organizovanja, ali su pravila održavanja i odlučivanja na zboru bitno drugačija nego što su organizovale grupe građana (Ibid.).

Ubrzo nakon konstituisanja plenuma, studenti su postavili četiri zahteva nadležnim institucijama, kao uslov za normalizaciju nastave i rada univerziteta u blokadi. Ti zahtevi su: 1) objavljivanje kompletne dokumentacije koja se tiče rekonstrukcije nastrešnice, 2) obustava pravnog procesuiranja svih studentskih aktivista, 3) procesuiranje odgovornih za napad na studente, 4) povećanje izdvajanja za visoko obrazovanje u iznosu od 20%.

Zahtevi su relativno brzo bili prihvaćeni od dela društva, što je rezultiralo multi-sektorskom saradnjom (prosveta, zdravstvo, pravosuđe i mediji) te indukovalo masovne proteste u velikim gradovima Srbije (Beograd, Novi Sad, Niš, Novi Pazar, Kragujevac, Kraljevo, Subotica). Studenti su takođe pokrenuli i akcije „od vrata do vrata” kampanje, koristeći se nekonvencionalnim metodama poput grupne vožnje bicikala, trčanja i planске posete selima nazvane „Pitaj studenta”. Sve ovo masovno je mobilisalo građane i građanke te kulminiralo velikim protestom 15. marta 2025. godine u Beogradu, na kome se okupilo od 107.000 ljudi prema procenama Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije do oko 325.000 ljudi po procenama Arhiva javnih skupova (Insajder 2025). Svih meseci trajanja protesta i drugih formi studentskih akcija fakulteti su ostali blokirani i nastava se nije održavala. Samim tim, stepen

organizacije i koordinacije studenta u blokadi jeste takav da teze o otuđenim i pasivnim mladima moraju da prođu ponovnu proveru.

3. ISTRAŽIVANJA O STAVOVIMA MLADIH U SRBIJI 2018–2024: SISTEMATSKA UPOREDNA ANALIZA

Uparedna analiza o stavovima mladih obuhvatiće četiri istraživanja: *Mladi u Srbiji 2018/2019* (Popadić et al., 2019) kao presek pretkovid stanja; *Nasilje, ekstremizam i mladi: od dezinformacije do radikalizacije* (CESID, 2023); *Alternativni izveštaj o položajima i potrebama mladih u Republici Srbiji 2023* (Stojanović et al., 2023); *Alternativni izveštaj o položajima i potrebama mladih u Republici Srbiji 2024* (Stojanović et al., 2024) (u daljem tekstu KOMS 2023 i KOMS 2024). Sva četiri istraživanja koristila su uporedivu metodologiju (anketni upitnik, terenski ili online, 1000–1200 ispitanika/ca, raspon godina 15–30, uz kvalitativnu dopunu fokus grupama). Opređenje da se pandemija kovid 19 uzme kao okosnica za promenu stavova mladih zasnivana je na hipotezama da je taj period predstavljao bitan socijalni i politički agens socijalizacije, u kojem su mnogi mladi spoznali ograničenja osnovnih sloboda, imali benefite od participacije, promenili profesiju, stil života, zanimanje. Istraživanja pokazuju da otuđenje i „samoća” koja se iskusila u procesu obrazovanja tokom pandemije kovid 19, kao i orijentacija ka digitalnoj sferi interakcije „ostaju i danas relevantni” (Liu & Lin, 2024: 4). Očekivanja su da će pretkovid istraživanja pokazati odstupanje ne toliko u odnosu prema tradicionalnoj politici i institucijama reprezentacije, koliko u odnosu prema kvalitetu *participacije*.

Kako selektovana istraživanja obuhvataju političke, društvene, ekonomske, socijalne i religijske stavove, analiza će se ograničiti

samo na političke, za koje verujem da su od presudne važnosti kako bi se postavile hipoteze o promenama stavova mladih prema političkoj participaciji. Budući da je metod koji su mladi koristili tokom blokada i protesta 2024/25. godine vezan za visoko obrazovanje, politički klaster stavova donekle mora da se proširi i na socijalnu komponentu. Takvo vezivanje izmenjene prirode političke participacije za veštine i znanja koje donosi visoko obrazovanje podudara se sa poznatom Inglehartovom tezom o modernizaciji prirode političkog učestvovanja: „širenje obrazovanja podrazumeva veći broj ljudi sa političkim veštinama koje im omogućuju da preuzimaju uloge tradicionalno rezervisane za usku političku elitu” (Inglehart, 1977: 15).

Analiza obuhvata sledeći klaster problema i pitanja:

- Kognitivni: zainteresovanost za politiku; ključni problemi sa kojima se mladi suočavaju; formalno i neformalno učešće u političkom životu.
- Afektivni: opšti vrednosni okvir; poverenje.
- Evaluacijski: očekivanje od političkih aktera; odnos prema demokratiji.

3.1. Šta mladi znaju o politici?

Istraživanje rađeno pre pandemije kovid 19 konstatuje u zaključku da građanski aktivizam mladih u Srbiji „ima potencijala”, ali da „nije u potpunosti razvijen” i da do mobilizacije mladih tek treba da dođe, te da je politički pokretač „više tematske nego ideološke prirode” (Popadić et al., 2003: 79). Ključne teme za mlade su, prema istraživanju „da vlada treba da smanji nezaposlenost, iskoristi korupciju i garantuje socijalnu zaštitu” (Ibid.). Takvi zaključci su optimistična strana onoga što se često moglo naći u medijskim

naslovima u periodu 2012-2019, tj. da su mladi pasivni, orijentisani ka svojim problemima, i čekaju da ih političke elite prepoznaju, artikulišu i reše.

Kada je u pitanju saznavna dimenzija stavova mladih o politici, dobijeni podaci iz anketnog upitnika (Ibid: 58) ukazuju na paradoks. Na svako pojedinačno pitanje o zainteresovanosti mladih za politiku (uopšte, prema EU, na nacionalnom nivou, itd.), svaki agregatni odgovor ide preko 50% u korist „nimalo zainteresovan/a”. Distribucija odgovora onih koji se interesuju od *malo* do *veoma* ne prelazi 16% po zadatom rasponu valencije. S druge strane, kada pogledamo „ogledalo” procene saznavnih sposobnosti, odnos je skoro obrnuto proporcijalan: 44.5% ispitanika tvrdi „dosta se razumem u politiku” dok se samo 12.5% ne slaže s tom tvrdnjom (Ibid: 59.). Ukrstimo to sa agregacijom da na skali od 1 (*nikada*) do 10 (*veoma često*) koja meri učestalost razgovora o politici sa porodicom i okolinom (Ibid: 58) 60.1% mladih daje ocene od 1 do 3 (1=33.5%, 2=14.7%, 3=11.9%). Paradoks je da mladi smatraju kako imaju razvijene kognitivne kompetencije o politici, iako za to nemaju empirijskog iskustva iz kojeg bi indukovali takva znanja. Drugim rečima, kognitivna dimenzija razvijena je na osnovu vrednosnih domišljanja o politici, odnosno, na osnovu ideološke orijentacije koja ima primarno identifikacijsku funkciju vrednosnih stavova, ali ne i mobilizacijsku. Mladi pre 2019. godine veruju da znaju ko su i šta ih muči, ali ne i kako da nešto preduzmu u tom pogledu.

Taj zaključak može se dodatno učvrstiti podacima koji ispituju stavove mladih prema formalnom i neformalnom organizovanju. Na pitanje da li su glasali na prethodnim parlamentarnim izborima 44.6% mladih odgovorilo je potvrdno, dok je na pitanje da se „uskoro odražavaju parlamentarni izbori...

da li biste išli da glasate?”, 59.2% odgovorilo potvrdno (Popadić et al., 2019: 60). Na izborima 2016. godine opšta izlaznost bila je 56.7% (RIK, 2016). Budući da je između parlamentarnih izbora i istraživanja prošlo tri godine, jasno se vidi da sa sticanjem političkog iskustva (u međuvremenu su bili i izbori za predsednika republike 2017. godine) raste i spremnost mladih da izađu na izbore. No, kada se pogleda prosek statističkih granica izlaznosti u Srbiji koji ne prelazi 57% nakon 2014. godine (Kulić i Vranić, 2021: 176), jasno je da mladi ne izlaze na izbore u većem broju nego ostale grupe stanovništva.

Kada je u pitanju neformalno političko organizovanje, slučaj je bitno drugačiji. U tom pogledu, zaista je pre kovid 19 pandemije postojala znatna pasivnost mladih. Tako, 54.1% mladih nikada nije učestvovalo na demonstracijama (Popadić et al., 2019: 61) iako je tokom 2018. i 2019. godine bio aktuelan protest *1 od 5 miliona i Stop krvavim košuljama*, koji je bio mešavina studentsko-građanskih protesta i zvaničnih protesta opozicije protiv nasilja. Pored toga, 43.4% nikad nije volontiralo, dok 48.7% nikada nije podržalo nijednu *online* peticiju (Ibid.). Poslednje je poseban paradoks, budući da se 56% mladih informiše o politici preko interneta i društvenih mreža (Ibid: 59). Konačno, prema proceni broja stanovnika Republičkog zavoda za statistiku za 2023. godinu (RZS, 2024), mladi od 20 do 29 godina čine tek oko 10% ukupne populacije, dok navedeno istraživanje pokazuje kako je u proseku polovina spremna da učestalo izlazi na izbore. U kontekstu u kome tradicionalne političke elite i klasično političko organizovanje imaju hegemoniju nad političkim prostorom, mladi su permanentna manjina sa nedovoljno mobilizacijske snage da načine promene. Otuda nezadovoljstvo takvim ekskluzivnim sistemom može biti generator mobilizacije mladih.

Nakon pandemije kovid 19 odnos prema politici i političkoj participaciji značajno se menja. U *KOMS 2023* izveštaju dat je pregled bitnih tema za mlade (Stojanović et al., 2023: 84), a tri najbitnije su: obrazovni sistem, opšti sistem vrednosti, stanje životne sredine. Istraživanje je rađeno pre tragedije u OŠ Ribnikar i u selima Malo Orašje i Dubona (maj 2023.) U odnosu na izveštaj iz 2019. godine promena je evidentna: mladima zapošljavanje više nije toliko u fokusu, što izbija tradicionalnim elitama politički adut iz ruke kojim mogu pomoću „šargarepe” mobilisati mlade da glasaju za njih. Dalje, „pandemijske teme” obrazovanja i sistema vrednosti izbijaju u prvi plan, socijalne teme preciziraju se kao ekološke (što je rezultat pojačane aktivnosti civilnog društva i internet zajednice u borbi protiv rudarenja litijuma). Najviši stepen zainteresovanosti za političke teme bio je tokom 2021. godine (godina nakon kraja pandemije), dok opada tokom 2022. i 2023. godine. I ta zainteresovanost za politiku, posebno za ekološke teme, se odrazila na stepen participacije mladih. Tako, imamo obrnutu situaciju u odnosu na izveštaj iz 2019. godine, te je 2023. godine 42.4% mladih učestvovalo na protestu „organizovanom od strane nekog udruženja, studenata, neformalne grupe ili građana”, dok je 46.1% potpisalo „peticiju/narodnu inicijativu” (Ibid: 103). Taj procenat je 2024. godine bio još veći, pa je u protestima učestvovalo 48.7% ispitanika, dok je peticiju potpisalo 47.8% (Stojanović et al., 2024: 114).

Promena stavova mladih prema politici odrazila se u poslednjih pola decenije kroz njihovu veću participaciju, što je dovelo do sticanja relevantnih iskustava koji čisto konceptualne i ideološke sadržaje mogu prevesti u konkretne političke akcije. Politika više nema samo identifikacijsku dimenziju, već i mobilizacijsku, pa je oko polovine mladih spremno da uzme aktivno učešće u politici,

što je viši kvalitet participacije od redovnog izlaska na izbore. Radikalna promena socio-ekonomskih i političkih okolnosti sa pandemijom kovid 19, kao i učestali protesti u Srbiji koji imaju konkretne teme (npr. protiv rudarenja litijuma, ili protiv mini hidroelektrana), nasuprot ideološki orijentisanim protestima iz prepandemijskog perioda (npr. protiv nasilja autoritarnog režima), dali su mladima konkretno iskustvo koje može da bude dobra motivacijska baza za dalje delanje i političko organizovanje.

3.2. U šta mladi veruju?

Opšte je mesto u istraživanjima javnog mnjenja da građani i građanke Srbije ne vide demokratiju kao sistem političkih vrednosti oko kojih se treba boriti, dok slika postaje dodatno sumorna kada se pitanja konkretizuju prema političkim institucijama. Po pravilu, institucije reprezentacije imaju nisku stopu poverenja, dok neizborne i po prirodi hijerarhijski ustrojene institucije poput crkve ili vojske, ulivaju najviše poverenja (Demostat 2024a; Demostat 2024b). Istraživanje među mladima iz perioda pre pandemije (Popadić et al., 2019: 64) pokazuje uporedni stepen poverenja koji mladi imaju na osnovu tog istraživanja i istraživanja rađenog 2015. godine. Očekivano, najniži stepen poverenja uživaju političke stranke i parlament, dok policija, crkva i vojska uživaju najviši stepen poverenja. I ove preferencije su tokom te četiri godine ostale relativno stabilne, sa zanemarljivim pomeranjima. To se uklapa i u opšti trend nezadovoljstva demokratijom, gde je tek 12% mladih zadovoljno njenim stanjem u Srbiji (Ibid: 65).

Kada je reč o vrednosnim okvirima mladih, dvocifren procenat dobile su samo materijalne vrednosti i to zaposlenost (28%), ekonomska dobrobit građana (16%) i ljud-

ska prava (15%) (Ibid: 69). Demokratija je na začelju sa tek 4% relevantnosti za identifikaciju ličnih vrednosti. To će reći da su se mladi u periodu pre pandemije kovid 19 kretali i dalje u paradigmi generacijskih „tranzicionih gubitnika” koji valorizuju sigurnost kao dominantu vrednost. To su ujedno i zadaci za koje mladi očekuju da im vlada reši – preko 80% ima problem rešavanja nezaposlenosti, poboljšanja položaja, socijalne pravde i sigurnosti za sve, ljudskih prava i sloboda, ekonomskog razvoja, te borbe protiv korupcije (Ibid: 70). Sve ovo jesu stabilizatorski faktori stanja u društvu, koji ne traže promenu društvene svesti ka postmaterijalnim vrednostima poput identitetskih prava, poboljšanja životne sredine, kvaliteta obrazovanja itd.

Postpandemijski kontekst uvodi još jednu kategoriju u sistem poverenja, a to su naučnici (Stojanović et al., 2024: 116). Ovo prepoznavanje naučnika kao političkih objekata indukovano je širokom debatom koja je vođena oko potrebe za vakcinisanjem protiv virusa kovid 19, kao i kasnije debatom oko zaštite životne sredine. Ulazak tehnokratije kao legitimne političke opcije i dalje održava pozitivno vrednovanje hijerarhijski ustrojenih institucija, nasuprot horizontalnom povezivanju. Iako su naučnici daleko otvoreniji za javnost od crkve i vojske, promovišu slobodu i debatovanje, ipak se radi o nedemokratskim profesijama koje su zasnovane na ličnom napredovanju, sposobnostima i promovišu meritokratski sistem. Klaster podržavanja hijerarhije proširen je i kvalitativno obogaćen, ali ne i ukinut.

Dok su crkva i vojska institucije koje podržavaju *tradiciju*, dotle nauka podržava institucije *modernizacije*. Treba dodati još da se u KOMS 2024 istraživanju pojavljuju i nevladine organizacije, sa ocenom 2.39 (od 5) (Ibid). To nije previsoka ocena, ali kada se uporedi sa institucijama reprezentativne demokratije

(skupština, vlada, predsednik...), koje imaju prosečnu ocenu ispod 2, jasno je da se civilni sektor i naučnici agregatno podržavaju. Iako ne sasvim nova, podela na tradicionalno i moderno poslednjih godina dobila je svoju političku artikulaciju na oba pola i čak može oslikavati jedan prelomni trenutak u kome se Srbija nalazi, a to je da li će na kraju ove decenije izaći kao tradicionalna ili modernizovana država. Svakako, i modernizacija i tradicija mogu biti demokratske ili autoritarne, ali istraživanja koja su predmet analize ne daju dovoljno podataka za predikciju.

Konačno, promene u odnosu prema političkim objektima i prema građanskom organizovanju donele su i novi skup vrednosti. Nakon 2021. godine ključne vrednosti za mlade jesu „lične slobode, zaštita životne sredine i solidarnosti i pomoći ekonomski ugroženima” (Ibid: 135). S druge strane, vrednosti koje su karakteristične za autoritarni politički klaster – pripadnost naciji i religioznost ocenjene su niže nego gorenavedene vrednosti (Ibid: 134). No, podjednako je loše ocenjena i važnost političkog takmičenja, što će reći da mladi nisu zadovoljni demokratijom koja se shvata kao reprezentacija u nacionalnoj državi, već teže više demokratiji koja će predstavljati njihove lične interese (neposredna demokratija).

3.3. Kako mladi ocenjuju demokratiju i zašto se društveno angažuju?

U poslednjem koraku treba razmotriti šta mlade motiviše da se uključe u politički život. Iz kognitivne i vrednosne komponente stavova već se vidi odnos prema demokratiji, institucijama, poverenju. Iako je odnos uglavnom negativan ili indiferentan, u kombinaciji s praksama protestovanja i učešća u online akcijama koje su se razvile prethodnih godina, može se potvrditi izneta teza da je upra-

vo nezadovoljstvo tradicionalnim formama političkog takmičenja ključni generator građanskog aktivizma kod mladih. I to nezadovoljstvo vezano je za dominaciju jakih lidera i tradicionalnog partijskog organizovanja koji ne odgovaraju difuznom modelu upravljanja i komunikacije na koju su mladi navikli praktikovanjem aktivnosti na internetu generalno (forumi, online gejming zajednice, potkasti, interakcija sa influencerima) i na društvenim mrežama.

Ono što odskače od trendova koji ne važe samo za Srbiju, već su konstanta u postkomunističkom i tranzicionom političkom kontekstu jeste odnos mladih prema liderima i opoziciji. Merenjem preferencija prema jakim političkim liderima, mladi birači su pre pandemije verovali najviše (29.1%) u ravnotežu u odnosu na polarizujuće stavove „preferira snažnog lidera” vs. „preferira demokratiju” (Popović et al., 2019: 66). S druge strane, mladi koji imaju izraženo mišljenje o jakoj opoziciji nasuprot postojanju jedne jake stranke takođe su podeljeni u skoro istom procentu (42.6% nasuprot 39.6%). Dalje, vladavina jakog lidera i jake partije ne povezuje se sa diktaturom (tek 16.1% mladih bi podržalo neki oblik diktature) već se generalno misli da je demokratija dobar oblik vladavine (obrnuto, 17% se ne slaže) (Ibid: 66). To će reći da su mladi u Srbiji u periodu 2015-2019. godine preferirali balansiranu stabilnost, između participacije i lojalnost, što su karakteristike civilne kulture koju su konceptualizovali Olmond i Verba (Almond i Vebra, 2000).

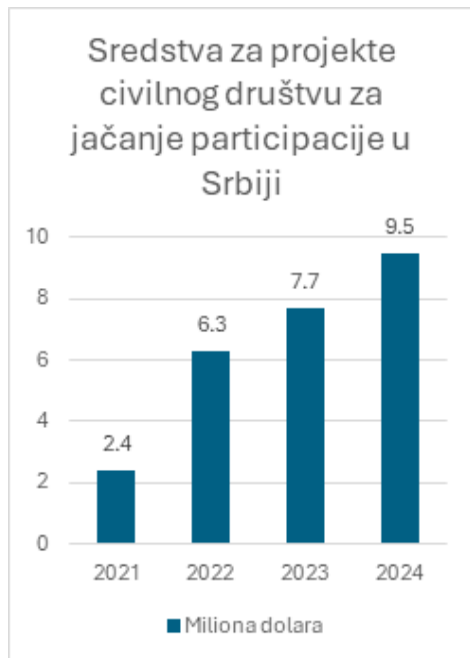
No, promenjeni kontekst u periodu 2021-2025. godine sa učestalim protestima, povećanom neformalnom društvenom aktivnošću poput volontiranja, učešća u humanitarnim akcijama, akcijama uređenja životne okoline i sl., zatim promenama preferencija prema važnosti lokalnih politika, bitno menja stabilokratske preferencije mladih birača.

Samim tim, i poverenje u jake i liderske partije opada, posebno sa sticanjem političkog iskustva (participacijom) (Stojanović et al., 2024: 130). Iako je za mlade koji su tek napunili 18 godina autoritet vođe i dalje veoma važan, glavna glasačka i participativna potkohorta mladih (studenti i zaposleni diplomci, zaposleni mladi sa srednjim obrazovanjem) preferira pluralizam nad liderskim partijama (Ibid: 130). To potvrđuje tezu da što više političkog iskustva stiču, to mladi više vrednuju demokratiju kao nešto za šta se treba aktivno boriti.

Promenjeni obrasci participacije mladih nisu organska pojava u Srbiji, već su splet egzogenih preferencija. S jedne strane, kao što je opisano u delu koji se bavi kontekstom, tragične okolnosti i politička situacija u Srbiji koja ne podstiče inkluzivnost i participaciju generisale su otpor kod dela birača. Takav otpor dovoljna je mobilizacijska osnova da kad god postoji poziv na proteste, određeni broj ljudi uvek je spreman i da im se odazove. No, kvalitet protesta se menja, što se vidi kroz veštine komuniciranja porukama koje se šalju, artikulaciju ciljeva kao konkretnih nasuprot opštim, te akcije koje su otvorene ka široj participaciji građana.

Najveći uspesi studentskih protesta rezultat su pokazivanja nekih novih političkih veština koje ranije nisu bile karakteristične za političko, a posebno opoziciono delanje. I to je deo političke socijalizacije koji se stiče kroz građanske treninge. Naime ako pogledamo izdvajanja samo iz izvora USAID i američke administracije (grafikon 1) u periodu 2021-2024, postoji trend rasta za izdvajanje sredstava za demokratsku participaciju i civilno društvo (Foreing Assistance Serbia, 2025). Otuda, kvalitet participacije i njeno širenje među mladima između ostalog stvar je i građanskog treninga i oblikovanja izbornih preferencija, odnosno, izgradnje jake struk-

ture (veštine i organizacija), a ne samo političke strukture (izborne preferencije i obrasci ponašanja).

Grafikon 1. Davanja američke vlade i partnerskih organizacija za jačanje kvaliteta demokratske participacije u Srbiji. Izvor podatka: ForeignAssistance.gov. Agregatni grafički prikaz autorov.

Ipak, ono što može biti izazov toj optimističnoj tezi jeste pitanje *saradnje*. Dve osnovne vrednosti demokratske političke kulture jesu poverenje i saradnja (Diamond, 1999). Iako ohrabruje stepen poverenja u naučnike i civilni sektor (vertikalna dimenzija autoriteta), unutargeneracijska saradnja (horizontalni nivo povezivanja među samim akterima) je upitna. U istraživanju koje je CESID sproveo 2023. godine (nakon majskih tragedija) zabrinjavajuće je odsustvo socijalnog kapitala među mladima. Ako pratimo Patnamove kriterijume za merenje socijalnog kapitala,

odnosno članstvo u formalnim i neformalnim organizacijama, u pomenutom istraživanju nalazimo da čak 58% mladih nije član nijedne organizacije (CESID, 2023: 31). Najčešće su mladi članovi sportskih i rekreativnih organizacija (20%), dok civilnom sektoru i drugim političkim organizacijama kombinovano pripada 12% ispitanika. Kada se ovo ukrsti sa podatkom iz KOMS 2024 izveštaja da su mladima individualne slobode najvažnija vrednost, dobijamo klasičnu sliku iz Patnamovog *Kuglati sam* (2008), u kojem se društveni angažman sve više privatizuje. To ne znači da su mladi otuđeni kao individue, već kao grupa. Drugačije rečeno, međugeneracijska saradnja nije izgledna, pre svega usled sukoba vrednosti između tradicionalnog postkomunističkog konteksta i novog postkovid konteksta.

Trenutno dostupna istraživanja ne daju precizne podatke o tome koliko je mladih spremno da učestvuje u političkim aktivnostima studenata u blokadi, zaključak možemo izvesti posredno. Prvo CESID (2023: 32) istraživanje pokazuje da je 47% mladih podržavalo proteste „Srbija protiv nasilja” indukovane majskim tragedijama, a da nisu u njima učestvovali. Tek 17% mladih aktivno je uzelo učešće, što se podudara sa onima koji su inače članovi političkih i civilnih organizacija (plus efekat masovne mobilizacije). Dakle, podrška – da, ali saradnja i dijalog sa etabliranim političkim akterima – ne. Drugo, tokom studentskih blokada i protesta na zimu 2025. godine odsustvo međugeneracijske saradnje bilo je u više navrata kvalitativno proverljivo, pre svega kroz uporno ograđivanje studentskog pokreta od izjava i delanja opozicionih političkih partija, odsustva želje za dijalogom s partijama na vlasti, ali i često ograđivanje od medija, nevladinih organizacija i građanskih inicijativa za promene. Odsustvo međugeneracijske saradnje verovatno je najveći izazov

za budući kvalitet demokratije koju preferira generacija Z.

4. Rasprava i zaključna razmatranja

Sinteza prikazanih istraživanja pokazuje da su mladi u Srbiji, posebno visokoobrazovani, na braniku građanskog partizanstva i agensi promena demokratske političke kulture društva. Nijanse pak ukazuju na to da nova demokratija nije ona idealtipska kojoj nas klasični autori i autorke uče, već da je forma koju će nova politička kultura ispuniti i dalje fluidna. Otpor prema tradicionalnim vidovima političkog organizovanja, posebno prema partijama i autoritativnim liderima, konstantno nepoverenje u institucije reprezentativne demokratije, kao i spremnost na učešće u neposrednim oblicima (digitalne) demokratije, trendovi su koji ukazuju da promena ne dolazi samo na nivou strukture (npr. populistički izazov) već i na nivou kulture.

Prednosti ovih promena najvidljivije su u mobilizaciji mladih. Istraživanja pre pandemije kovid 19 pokazivala su pasivne mlade, ideološki oblikovane i bez navike da izlaze na izbore. Međutim, gusti i intenzivni period socijalnih promena koje je donela pandemija, poput zaključavanja, vanrednog stanja, ograničenja osnovnih sloboda, promene u obrazovnoj i poslovnoj okolini i navikama jesu to uzroci čije posledice počinju da se očitavaju u istraživanjima u poslednjih par godina. Pored toga, pad kvaliteta demokratije u Srbiji od 2019. godine uzrokovao je povećano ulaganje u treninge demokratske participacije i svesti o važnosti fer i slobodnih izbora, što je stvorilo ideju da se demokratija treba braniti (militantna demokratija). Za sada, ova odbrana počiva na onim osnovnim oblicima otpora pokušajima autoritarizma, odnosno protestima i građanskoj neposlušnosti, ali pretpostavka je da će vremenom ta borba

preći i u sofisticiranije oblike, koji sistem ne menjaju tako što se apeluje na nečiju volju, već se menja odnos prema važnosti nezavisnih institucija.

Ipak, istraživanja pokazuju i određene negativne tendencije ili, u najboljem slučaju stagnaciju. Podaci sugerišu da saradnja među mladima (kao međugeneracijska saradnja) nije dovoljna da bi se moglo govoriti o visokom stepenu socijalnog kapitala, i to je moguće objašnjenje zašto su studentski protesti u periodu nakon 15. marta 2025. godine bili u političkoj stagnaciji. Ako pratimo podatke od pre pandemije kovid 19, vidimo da mladi jesu imali snažna uverenja oko politike, ali ne i dovoljno iskustva. U periodu 2021-2025. godine mladi jesu stekli to iskustvo, kroz direktne akcije građanske neposlušnosti (blokade, štrajkovi, ometanja rada političkih partija). Problem sa direktnim akcijama jeste u onome što Majkl Friden (Freedon, 2015) naziva „brzom hranom politike”: one se lako vare, ali nisu hranljive i ne drže vas dugo sitim. Drugim rečima, mladi imaju uverenja, poseduju relevantno iskustvo, ali ne znaju šta dalje da rade sa tim. Nemogućnost političke artikulacije verovatno je proizvod nedostatka aktivnog učestvovanja u socijalnim grupama i udruženjima (bilo formalnim ili neformalnim), gde bi se kroz kontakte i interakciju gradilo poverenje i sticale veštine koje zajedno čine socijalni kapital koji se može uložiti u kvalitet demokratskih institucija. Bez saradnje, ili onoga što se u političkom kontekstu često naziva dijalogom među ključnim akterima, ciljevi koji teže promeni kulturnih obrazaca odnosa prema institucijama nemaju visokog izgleda da se ostvare.

REFERENCE

Almond, G., Verba, S. (2000). *Civilna kultura*. Zagreb: Civilna kultura.

- Blais, A. (2006). What Affects Voter Turnout? *Annual Review of Political Science*, Vol. 9: 111 – 125.
- Bogard, C. J., Sheinheit I., Clarke, R.P. (2008). Information They Can Trust: Increasing Youth Voter Turnout at the University. *Political Science & Politics*, 41(3): 541–46. doi: 10.1017/S1049096508080724.
- CESID. (2024). *Nasilni ekstremizam i mladi: od dezinformacije do radikalizacije*. <https://www.cesid.rs/wp-content/uploads/2024/10/Izveštaj-iz-istraživanja-javnog-mnjenja-SMART.pdf>. pPristupljeno: 29. maj 2025.
- Cutts, D., Fieldhouse, E., John, P. (2009). Is Voting Habit Forming? The Longitudinal Impact of a GOTV Campaign in the UK. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 19 (3): 251-263.
- Danas. (2020). *Istraživanje: Iz Srbije najviše odlaze mladi između 20 i 30 godina*. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/istrazivanje-perspektive-za-razvoj-karijere-vazan-faktor-za-ostanak-mladih-u-srbiji/>. Pristupljeno: 29. maja 2025.
- Demostat. (2024a) *Prezentacija nalaza Demostatovog istraživanja prvi deo*. <https://demostat.rs/sr/vesti/istrazivanja/vlast-nezadovoljstvo-institucije-nepoverenje-zivot-zadovoljstvo/2142> . Pristupljeno: 29. maja 2025.
- Demostat. (2024b) *Prezentacija nalaza Demostatovog istraživanja drugi deo*. <https://demostat.rs/sr/vesti/istrazivanja/vlast-nezadovoljstvo--institucije-nepoverenje--zivot-zadovoljstvo--2-deo-istrazivanja/2144> . Pristupljeno: 29. maja 2025.
- Diamond, L. (1999). *Developing Democracy*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Foreing Assistance (2025). *Serbia*, <https://www.foreignassistance.gov/cd/serbia/>)Last Accessed: 29. May 2025.
- Freedden, M. (2015b). *The Political Theory of Political Thinking*. Oxford: Oxford University Press.
- Freedom House. (2025). *Nations in transit country report: Serbia 2019*. <https://freedomhouse.org/country/serbia/nations-transit/2019> . Last Accessed: 29. May 2025.
- Goldfarb, G. (2012). *Reinventing Political Culture*. Cambridge: Polity Press.
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution*. Princeton: Princeton Univesity Press.
- Insajder. (2025). *MUP o skupu „15 za 15”: U piku na svim lokacijama oko 107.000 ljudi*. <https://www.insajder.net/prenosimo/mup-o-skupu-15-za-15-u-piku-na-svim-lokacijama-oko-107-000-ljudi> . Pristupljeno: 29. maja 2025.
- Kulić, M., Vranić, B. (2021). Shaping the Echo: Populism, Post- truth, and Voter Mobilization –The Case of Serbia. In Mayr S., Orator, A. *Populism, Popular Sovereignty, and Public Reason* (pp. 169 – 188). Berlin: Peter Lang.
- Liu, Q., Lin, D. (2024). *The impact of distance education on the socialization of college students in the Covid-19 era: problems in communication and impact on mental health* <https://link.springer.com/content/pdf/10.1186/s12909-024-05551-7.pdf>) . Last Accessed: 29. May 2025.
- Manić, I. (2017). *Obrazovanje i porodične*

vrednosti mladih u Srbiji. Godišnjak za sociologiju, XIII/19: 69–91.

Marković, S. G. (2025). *Winter of Zoomer Discontent*. <https://cordmagazine.com/opinion/slobodan-g-markovich-faculty-of-political-science-winter-of-zoomer-discontent/>. Last Accessed: 29. May 2025.

Mašina. (2022). *O mladima se često izveštava stereotipno i u negativnom kontekstu, pokazuje istraživanje KOMS-a*. <https://www.masina.rs/o-mladima-se-cesto-izvestava-stereotipno-i-u-negativnom-kontekstu-pokazuje-istrazivanje-koms-a/>. Pristupljeno: 29. maja 2025.

Pacheco, J. S. (2008). Political Socialization in Context: The Effects of Political Competition on Youth Voter Turnout. *Political Behavior*, 30: 415–436.

Patnam, R. (2008). *Kuglati sam*. Novi Sad: Mediterran.

Pavlović, Z. (2007). Porodične vrednosti u tranziciji – Srbija u komparativnoj perspektivi. U Polovina N., Bogunović, B. (Ur.) *Saradnja škole i porodice* (str. 40–54). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.

Pomante, M.J., Schraufnagel, S. (2014). Candidate Age and Youth Voter Turnout. *American Politics Research*, 43(3): 479–503.

Popadić, D., Pavlović, Z., Mihajović, S. (2019). *Mladi u Srbiji 2018/2019*. Beograd: FES.

Rennick, S., Jmal, N., Paturyan, J., Vranić, B., (2025). *How EU Democracy Assistance to Civil Society Can Help Secure Democratic Gains*. [https://embrace-democracy.eu/wp-content/uploads/2025/05/EMBRACE_WP4_Poli-](https://embrace-democracy.eu/wp-content/uploads/2025/05/EMBRACE_WP4_Poli)

[cy-Brief-2.pdf](#). Last Accessed: 29. May 2025.

RIK. (2016). *Izbori za narodne poslanike Narodne skupštine Republike Srbije april 2016*. <https://arhiva.rik.parlament.gov.rs/doc/izbori-2016/rezultati/izbori%20za%20no2016.pdf>. Pristupljeno: 29. maja 2025.

Roberts, K. (2016). Youth Cultures and the Formation of a New Political Generation in Eastern Europe. In Schwartz, M., Winkel, H. (eds.) *Eastern European Youth Cultures in a Global Context* (pp. 45 – 63). New York: Palgrave Macmillan.

RZS. (2024). *Procenjen broj stanovnika, 2023*. <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/statisticalrelease/?p=15196&a=18&s=1801?s=1801>. Pristupljeno: 29. maja 2025.

Stojanović, B., Ivković, A., Kalićanin, B., (2023). *Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji 2023*. Beograd: KOMS.

Stojanović, B., Ivković, A., Kalićanin, B., (2024). *Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji 2024*. Beograd: KOMS.

Vasović, M. (2007). *U predvorju politike*. Beograd: Službeni glasnik.

Verba, S., Schlozman, K. L., Burns, N. (2003). *Family Ties: Understanding the Intergenerational Transmission of Participation*. https://www.russellsage.org/sites/all/files/u4/Verba_Family_Ties.pdf. Last Accessed: 29. May 2025.

Višić, M. (2022). Connecting puzzle pieces: Systematic literature review method in the social sciences. *Sociologija*, 64 (4): 543 – 562.

Vranić, B., Vuković, Đ., Kecmanović, N. (2018). *Kulturna uporišta politike*. Čigoja: Beograd.

Vranić, B. (2024). Politički outsourcing mobilizacije birača: analiza uspešnosti akcija u „ProGlas” kampanji za izlazak na izbore za narodne poslanike 2023. godine. *Politički život*, Vol. 24, No. 6: 81 – 95. https://doi.org/10.18485/fpn_pz.2024.26.5

Bojan Vranić

Original scientific paper

FROM ALIENATION TO YOUTH PARTISANSHIP**Systematic Analysis of Research on the Change of
Youth Participatory Culture in Serbia****Key words**

*Voting habits; youth;
participatory culture;
student blockades; Serbia.*

Author

*Dr. Bojan Vranić is an
Associate Professor at the
Faculty of Political Sciences,
University of Belgrade, Serbia.*

Correspondence

bojan.vranic@fpn.bg.ac.rs

Field

Political theory

Summary

The paper explores changes in the voting habits of young people and changes in the level of participation and political mobilization in Serbia. As a case study, it takes the period between November 2024 and May 2025, marked by massive student university blockades and the organization of several social protests. The aim of the paper is to identify, through a systematic analysis of available surveys of young people's attitudes conducted between 2018 and 2024, the factors that have led to increased youth participation in political activities. The paper assumes the thesis that the case study of Serbia is an important social moment in which a generational shift of political elites is taking place, from those who promote security as the dominant social value to those who promote the issue of a well-governed society.

DOI

10.5937/politeia0-59169

Paper received on

29.05.2025

**Paper accepted for
publishing on**

21.06.2025